

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ
ЩОДО ЛІВОБЕРЕЖНИХ КОЗАКІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
ЗА «ПОВНИМ ЗІБРАННЯМ ЗАКОНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ»**

**THE LEGAL BASIS OF POPULATION TRANSFER POLICIES OF LEFT BANK COSSAKS
IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY ACCORDING TO «COMPLETE
COLLECTION OF THE LAWS OF THE RUSSIAN EMPIRE»**

Цигульський С.М.,
к.і.н., доцент кафедри
фундаментальних та приватно-правових дисциплін
ПВНЗ «Кропивницький інститут
державного та муніципального управління»

Гордуз О.А.,
старший викладач кафедри
фундаментальних та приватно-правових дисциплін
ПВНЗ «Кропивницький інститут
державного та муніципального управління»

Стаття присвячена аналізу «Повного зібрання законів Російської імперії», а саме законодавчих актів, що стосуються організації та процедури переселенських кампаній із лав лівобережних козаків, ініційованих імперською владою. У даних актах міститься інформація про цілі та завдання подібних кампаній, вказуються необхідні для заселення регіони держави, джерела фінансування подібних акцій.

Ключові слова: лівобережні козаки, імперське законодавство, переселенські кампанії, Кубань.

Статья посвящена анализу «Полного собрания законов Российской империи», а именно законодательным актам, которые касались организации и процедуры переселенческих кампаний из числа левобережных казаков, инициированных имперской властью. В данных актах содержится информация про цели и задания подобных кампаний, указываются необходимые для заселения регионы государства, источники финансирования подобных акций.

Ключевые слова: левобережные казаки, имперское законодательство, переселенческие кампании, Кубань.

The article analyses imperial law about resettlement campaigns of left bank cossaks (from Chernihiv and Poltava Provinces to Kuban region). The laws contain important information about the purpose and objectives of the campaigns. Main purposes, indicated in the documents, were increasing the defense capability of the borders of the Russian Empire, solution of social and economic problems of Left bank Ukraine region (landlessness, the source of many problems). Imperial law defines the sources of funding of resettlement campaigns (cossaks settled on their own costs).

The acts, collected in the Complete Assembly of the Laws of the Russian Empire, contain's information about permission conditions for resettlement (for example, not to be indebted). Interesting is the fact, that there were preferences to families with many women, because in Kuban region, the place of Chornomorsk kossac army, were an imbalance of male and female populations.

In the first half of the nineteenth century there were several resettlement campaigns, organized by the state. Responsibility relied on local authorities (Little Russian General Governor). Organized resettlement was established on voluntary principles. The settlers were guarded by soldiers on the route to the Kuban. In the article the author considers, that there were strict control system to avoid the situations with escape of serfs to Kuban. Settlers received a certificate from the Governor General and Chornomorsk cossack army were strictly ordered not to allow settlers without certificate.

Key words: Left Bank Cossacks, imperial law, resettlement campaigns, Kuban.

Після інтеграції українських земель до складу Російської імперії влада неодноразово залучала українське населення до переселенських та колонізаторських кампаній власних малозаселених прикордонних територій фронтиру. Окреслена проблематика в сучасних умовах є достатньо актуальною, оскільки необхідно досліджувати, до яких регіонів, що знаходилися далеко за межами сучасних кордонів української державності, залучався до заселення український етнос, правову базу таких процесів.

Основними завданнями перед дослідженням постає аналіз законодавчих актів Російської імперії, а саме визначення цілей, критеріїв, які ставилися перед потенційними «пілігримами», положень щодо організаційних нюансів процесу переселення, котрі містилися у відповідних документах.

Подібним питанням науковці присвячували власні праці протягом ХІХ–ХХІ століть, водночас слід зауважити що дослідження стосувалися переважно різноманітних історичних аспектів переселення. Відповідно, історико-правова наука потребує аналізу законодавчої бази, відповідно до певної кампанії з переселення. Серед наявної історіографії слід підкреслити праці М.В. Стороженка [1], І.Ф. Павловського [2], Ф.А. Щербіні [3], В.М. Кабузана

[4], Є.Д. Петренка [5], В.С. Шандри [6], В. Ликової [7] М.А. Якименка [8].

На території Малоросійського генерал-губернаторства в першій половині ХІХ ст., а саме в Полтавській та Чернігівській губерніях компактно проживала особлива категорія державних селян – лівобережні козаки (в імперському законодавстві іменувалися «малоросійські»). Це були нащадки реєстрових козаків, особисто вільне населення, яке пам'ятало славетні військові традиції. Російська влада вирішила використовувати саме їх як потужну силу для колонізації.

У 1808 році була організована перша велика переселенська кампанія із числа козаків Чернігівської та Полтавської губерній на Кубань. У березні 1808 року була затверджена доповідь міністра внутрішніх справ А.Б. Куракіна «О переселении из малороссийских губерний казаков на земли Черноморского войска», де він виклав основні підстави та умови переселення лівобережних козаків на Кубань до Чорноморського козацького війська [9, с. 132–136]. А.Б. Куракін у свій час обіймав посаду Малоросійського генерал-губернатора, тому мав уявлення про проблеми регіону, в тому числі й соціально-економічну ситуацію.

У затвердженій доповіді ініціатор кампанії навів ряд аргументів в якості цілей та завдань переселення.

Вказувалося, що Чорноморське козацьке військо після того, як отаборилось на Кубані, постійно вступає в збройні сутички з місцевим населенням, й відповідно, потребує додаткової військової сили. Через подібну ситуацію міністр зазначає, що всупереч заборонам чорноморські козаки приймають до своїх лав осіб, яким переселятися заборонено, навіть таємно «вербують» та переправляють їх на Кубань [9, с. 132].

Щоб завадити постійному порушенню законів, А.Б. Куракін запропонував переселити до Чорноморського війська 25 тисяч чоловічого населення. Вибір пав саме на лівобережних козаків, оскільки вони мають власні землі, й за рахунок їх продажу зможуть переселитись (таким чином, державна фінансова допомога із самого початку навіть не розглядалась), їх спосіб життя схожий із козаками чорноморськими, а також знайдуть собі величезні для освоєння земельні ресурси (оскільки вдома відчували серйозну проблему малоземелля, в наслідок чого невеликими групами активно переселялись на Південь України) [9, с. 133]. А.Б. Куракін підкреслював особливу цінність саме лівобережних козаків, оскільки через приналежність до козацтва вони «корисніше за інших для захисту кордонів» [9, с. 134].

Міністр внутрішніх справ після аргументації вказав на ряд важливих умов та правил переселенської кампанії (усього 21 пункт). У першому пункті наголошувалося на добровільному характері переселення. У другому пункті зазначалося, що слід надавати перевагу сімействам, де більше вдів та дівчат, що можуть вступити в шлюб [9, с. 133]. Відповідальність за переселення покладалася на Малоросійського генерал-губернатора. Сімейство, що виявило бажання переселитись, повинно було вказати відомості про відсутність податкових боргів та приватних зобов'язань (пункт 6). Дозвіл надавав особисто генерал-губернатор (пункт 8). Добровольці, що отримали такий дозвіл, мали змогу завчасно відправити до Чорноморського козацького війська декількох осіб для того, щоб оцінити ті землі, які вони будуть засвоювати, такі «комісіонери» повинні були отримати особливі документи. За всіх інших губернське керівництво завчасно повідомляло військово-канцелярію та Херсонського військового губернатора [9, с. 133–134].

Партія переселенців нараховувати повинна до 30 сімей, обирався один старійшина, котрий отримував на пересування партії спеціальний лист і складену за спеціальною формою відомістю про всі відповідні сім'ї для передачі їх в Чорноморське правління при прибутті (пункт 13). Партії вирушали з необхідним інтервалом, щоб не виникло проблем із квартируванням на шляху до Кубані. Під час подорожі місцева влада повинна надати чиновників, унтер-офіцерів або солдат для супроводу (пункт 14), щоб уникнути випадків грабінництва тощо. Якщо хтось захворів, партія переселенців йшла далі, однак сім'я хворого залишалася, а місцева влада зобов'язувалась надати йому лікувальні послуги й потім довідку на можливість продовження подорожі (пункт 15) [9, с. 135].

Передбачалось переселити 25 тисяч осіб чоловічої статі, водночас кількість осіб жіночої статі не обмежувалася (ця норма встановлювалася через суттєву диспропорцію між чоловічим і жіночим населенням в Чорноморському козацькому війську, оскільки жінок проживало вдвічі менше) [9, с. 135].

У двадцятому пункті задля уникнення різноманітних зловживань канцелярії Війська Чорноморського суворо заборонили приймати до своїх лав переселенців без відповідних свідочств від Малоросійського генерал-губернатора. В іншому випадку чорноморці повинні були через земську поліцію відправити таких осіб до Малоросійського генерал-губернатора для повернення їх на минуле місце проживання. Така норма запроваджувалась, щоб під виглядом козаків не мали змоги скористатись правом переселитись кріпаки та інші втікачі [9, с. 136].

Особливої уваги заслуговує останній пункт. «Судя по близькості места, куда назначается переселение, никого от казны переселяющихся казакам пособия не полагается: ибо они имея свои грунты, продажею их достаточно всем нужным снабдить себя могут...» [9, с. 136]. По-перше, в умовах технологічного розвитку на початку XIX ст. відстань від Полтавської та Чернігівської губерній до Кубані (а це більше тисячі кілометрів) взагалі-то є величезною (навіть за сучасними мірками це «не близький шлях»). По-друге, на початку доповіді міністр внутрішніх справ згадував про проблему перенаселення й малоземелля лівобережних козаків. Тому важко сказати, яким чином безземельні або малоземельні козаки могли отримати кошти на переселення саме за рахунок продажу земельних ділянок. Водночас матеріальну допомогу держава після власного самоусунення пропонувала надавати переселенцям Чорноморському козацькому війську.

1820 року імперська влада вирішила знову залучити лівобережних козаків до чергового переселення на Кубань. 19 квітня була «высочайше» затверджена доповідь міністра внутрішніх справ В.П. Кочубея «О умножении Черноморскаго войска переселением на земли, оному войску принадлежащая, 25.000 Малороссийских казаков» [10]. Міністр серед причин переселення назвав вкрай низький рівень освоєння земель регіону, а також той факт, що через брак живої сили для виконання військових обов'язків, покладених на чорноморців, козаки знаходяться у важкому економічному становищі. Тому доцільним було організувати нову кампанію, залучивши знову лівобережних козаків, оскільки вони вже чудово зарекомендували себе, а також тамтешня проблема малоземелля нікуди не ділася [10, с. 165–166]. Слід звернути увагу на вкрай важливе зауваження В.П. Кочубея, що казна імперська, втративши 25 тисяч податного населення, отримає набагато більше, оскільки фінансування регулярного війська на Кубані значно дорожче.

Вказувалося, що для організації переселення необхідно керуватись правилами, що вже були розроблені в 1808 році, з деякими доповненнями. Якщо на переселення в 1808 році давали 1 рік (цю норму відмінили згодом), то, враховуючи минулий досвід, в 1820 році передбачався трирічний термін. Підкреслювалося, що Чорноморське військово начальство зобов'язувалося новим переселенцям відводити землі та в усьому іншому ставитись до них нарівні з тубільним козацьким населенням. А також Малоросійському генерал-губернатору й отаману Чорноморського війська наказувалося мати постійний зв'язок міністерством внутрішніх справ в разі появи проблем тощо [10, с. 166].

У 1846 році на основі випадку з козаком Полтавської губернії, який прибув до Чорноморського козацького війська разом із сім'єю, було дозволено переселятися за бажанням і вступати до лав чорноморців усім вихідцям з українських земель окремими сім'ями [11, с. 141]. Протягом 1850–1852 роках двохсот сім'ям лівобережних козаків дозволялося переселитися до Закавказзя, разом із тим даруючи деякі податкові пільги після прибуття до регіону [12; 13].

Таким чином, масові переселенські кампанії проводилися в перші два десятиліття XIX ст., які базувалися на затверджених доповідях міністрів внутрішніх справ. У них міністри зазначали основні умови та правила переселення. Слід зауважити, що кампанії проводилися на добровільній основі, козаки вирушали в подорож за власний рахунок, й жодної фінансової допомоги держава не надавала. Разом із тим в актах містилась інформація, що влада повинна була забезпечити супровід для охорони переселенців.

Слід зауважити, що за основу кампанії в 1820-х роках взяті правила 1808 року, однак з деякими доповненнями. Після цього масових організованих переселень лівобережних козаків до інших регіонів імперії не передбачалося, відповідно, й акти стосувались лише окремих випадків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стороженко Н.В. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. Киевская старина. 1897. №10. С. 115–131.
2. Павловский И.Ф. О переселении Полтавских казаков на Черноморье и Тамань в начале прошлого столетия. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Полтава, 1915. № 13. С. 155–159.
3. Щербина Ф.А. История Кубанского казачьего войска. Том II. История войны казаков с закубанскими горцами. Екатеринодар: Тип. Товарищества печатного и издательского дела под фирмою «Печатник», 1913. 848 с.
4. Кабузан В.М. Переселення українців у Далекосхідний край в 1850–1916. Український історичний журнал. 1971. № 2. С. 65–70.
5. Петренко Є.Д. Українське козацтво і Кубань. Київська старовина. 1991. № 3. С. 114–119.
6. Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство, 1802–1856: функції, структура, архів. К. [Держ. ком. архівів України], 2001. 356 с.
7. Ликова В.В. Переселення малоросійських козаків на землі Чорноморського війська на початку XIX ст. Чорноморська минувшина. Одеса, 2010. Вип. 5. С. 27–33.
8. Якименко Н.А. Переселенческая политика царизма на Украине и ее последствия (1861–1917 гг.). Монография. Полтава: РВВ ПДАА, 2011. 298 с.
9. О переселении из малороссийских губерний казаков на земли Черноморского войска. 17 марта 1808 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXX. № 22902. С. 132–136.
10. О умножении Черноморского войска переселением на земли, оному войску принадлежащая, 25.000 Малороссийских казаков. 19 апреля 1820. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1. СПб., 1830. Т. XXXVII. № 28241. С. 165–167.
11. О дозволении принимать в Черноморское казачье войско Малороссиан отдельными семействами. 19 января 1846 г. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1847. Т. XXI. Отд. 1. № 19633. С. 141.
12. О переселении Малороссийских казаков в Закавказский край. 9 ноября 1850. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1851. Том XXV. Отд. 2. № 24616. С. 187–188.
13. О переселении двухсот семейств Малороссийских казаков в Закавказский край. 2 мая. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. СПб., 1853. Том XXVII. Отд. 1. № 26227. С. 312.

УДК 340.12: 342.727 (477)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА – ОСНОВА СВОБОДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЛЮДИНИ

INFORMATION RIGHTS – BASIS FOR FREEDOM OF HUMAN FORMATION AND EXPRESSION

Ярмол Л.В.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано інформаційні права як структурні елементи суб'єктивного юридичного права на свободу вираження поглядів. Розкрито основні позиції вчених щодо співвідношення інформаційних прав та свободи вираження поглядів. Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення юридичних гарантій забезпечення інформаційних прав як складової частини свободи поглядів в Україні.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, свобода формування поглядів, інформаційні права, інформація, свобода, можливості людини.

В статье проанализированы информационные права как структурные элементы субъективного юридического права на свободу выражения мнения. Раскрыты основные позиции ученых по соотношению информационных прав и свободы выражения мнения. Сформулированы предложения по совершенствованию юридических гарантий обеспечения информационных прав как составляющей свободы выражения мнения в Украине.

Ключевые слова: свобода выражения мнения, свобода формирования мнения, информационные права, информация, свобода, возможности человека.

The article states that international information law and information law as a separate branch of national law is an important tool and a guarantee of realization of freedom of expression. The object of their research are the information rights, namely the possibility to search, access, receive and distribute any information. Information rights are essential elements of freedom of the formation and expression of human views, and their research is an important component of the development of the general theory of human rights. The possibilities for searching, accessing, receiving information and ideas form the basis of freedom of view formation. Freedom of expression is provided through the distribution and transmission of information and ideas.

The author analyzed the information rights as structural elements of the subjective legal right to freedom of expression. It is argued that the interpretation of the freedom of expression of human rights in the main international human rights instruments and in the Constitution of Ukraine is not the same. Information rights as structural elements of subjective legal right to freedom of expression are not reflected in the Constitution of Ukraine, therefore it is proposed to consolidate them in such status. In the Law of Ukraine «On Information» it is also necessary to proclaim that the right on information, which covers individual information possibilities of each, is also an element of freedom of expression.

The main positions of scientists concerning the correlation of information rights and freedom of expression are outlined.

It is emphasized that the basis of information rights is information. It is stated that the concept of information is wider than the concept of views. The disclosure of information rights in the structure of freedom of expression as a subjective legal right shows that this freedom is interpreted quite broadly.

The proposals on the improvement of legal guarantees of the safeguard of information rights as a component of freedom of view in Ukraine are formulated. It is proposed to proclaim not only the freedom of expression, but also the freedom to form them in the main international human rights instruments and in the Constitution of Ukraine.

Key words: freedom of expression, freedom of view formation, information rights, information, freedom, human possibilities.